

Рецензия

от проф. Антоний Тодоров Тодоров, д.п.н., от Нов български университет, научна специалност 3.3. Политически науки,

върху научните трудове за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“ по специалност 3.3. Политически науки, обявен от Нов български университет с кандидат доц. д-р Анна Славчева Кръстева.

Рядко се случва кандидатът по академичен конкурс да се ползва с такова високо реноме сред академичната общност, че мнозина колеги да се питат дали конкурсът всъщност не е вече протекъл. Това прави работата на рецензента едновременно лесна и трудна. Сравнително лесна, защото са налице всички предпоставки за една положителна оценка на една цялостна академична дейност. Трудна, защото винаги оценката ще се колебае за равнището на задълбоченост, с която трябва да оперира, за да не се промени нейния характер от поставена във формални рамки рецензия към задълбочено изследване на един творчески път.

Съгласно Закона за развитие на академичния състав в България и нормативните документи на Нов български университет, рецензията следва да оцени последователно изследователската, учебната и административната и обществена дейност на кандидатката според утвърдените критерии.

I. Изследователска дейност.

Предмет на тази рецензия е изследователската дейност на кандидатката след хабилитацията ѝ през 2000 г. Доц. д-р Анна Кръстева е отдавна утвърдена академична изследователка, която е утвърдено име в поне четири основни изследователски направления: миграционната политика, дигиталната гражданственост, посткомунистическата демократизация, тематиката на интеркултурността и гражданствеността.

За времето на дългосрочната атестация след 2000 г. доц. д-р Анна Кръстева е публикувала 2 монографии, 24 книги, в които е едновременно съавтор, съставител и редактор, 75 студии и статии в колективни книги, 24 статии в академични списания. Всичко това свидетелства за изключително активна и плодотворна изследователска дейност (за любителите на статистиката това означава средно 8,4 академични публикации годишно, което е един безспорно значителен резултат).

Няма никакво съмнение, че основен елемент на научното реноме на кандидатката, който е централен в нейните изследвания е **миграционната политика**. Рецензията се обръща специално към представената монография, в този случай представена и като

хабилитационен труд „От миграция към мобилност: политики и пътища“ (Изд. на НБУ, 2014).

Монографията е резултат от почти петнадесет-годишните изследователски усилия на авторката, тя в някаква степен обобщава една централен за нейната изследователска дейност тематичен кръг. Монографията представлява несъмнен принос в българската наука, както в теоретичен, така и в приложен план, освен това става дума за иновативно изследване, което по мащаба си е уникално.

Ще обобща основните теоретични приноси на представения хабилитационен труд накратко, като напълно приемам самооценката, представена от кандидатката:

- Монографията обосновава теоретичен модел за разбиране на миграцията на основата на „четириполюсна координатна система“, която включва пост-Вестфалската държава, опитомената глобализация, глобалния град и пулсиращия пазар. Моделът предоставя основания за описание, разбиране и обяснение на миграционните феномени, включващи самите миграции и съпътстващите ги политики и практики. Силата на предложения модел се състои в това, че не просто е опит за съчетаване на четири обяснителни топоса в теориите за миграциите, а е синтез на четири възможни и съществуващи перспективи на теоретично осмисляне, кохерентна теоретична схема, позволяваща ново познание за миграционните феномени и практики. Нещо повече, синтезът се основава на миграционния транснационализъм като амбициозен опит за ново разбиране на обществото. Тук бих отбелязал също така и определено критичният патос на модела, изтъкването на политологичният подход като критичен инструмент за разбирането на миграциите.
- На второ място принос на монографията е обосноваването на теорията на прехода от миграция към мобилност. Предложената теория оборва влиятелната неокласическа миграционна теория в разбирането ѝ за динамиката на миграция и уседналост (като финал на установяването) и предлага нова концептуална схема – тази на уседналостта в мобилността или установяването в мобилността. Звучи парадоксално, но е несъмнено иновативно като разбиране и обяснение. При това теорията се основава на мащабно теренно проучване сред български граждани в миграция и на мигранти в България. Тази теория не разбира миграцията и мобилността като антиподи, а като модалности на личностния избор във взаимовръзка, което представлява концептуално нововъведение.
- На трето място представената монография е най-мащабното изследване на българските миграционни политики и практики, разгледани от създаването на модерната българска държава след 1878 г. до наши дни. Логическото обособяване на трите исторически периода с техните специфики по отношение на миграционния феномен – до 1945, времето на комунизма и след 1989 г.

позволява да се анализира в неговата специфика посткомунистическият миграционен модел. Анализът продуктивно работи с опозицията детериториализация-ретериториализация. При посткомунистическия миграционен модел емиграцията, както заявява авторката, е „радикална критика на неефикасни елити, нединамично развитие, неясно бъдеще“. Освен това изследването обосновава идеята за миграцията като ресурс и овластяване на мигранта.

- На четвърто място сред несъмнените теоретични приноси е конструирането на мигранта-актьор, което е специфичен авторов отговор на множеството теоретични дебати по повод на естеството на миграциите. Това е ключовата идея на изследването, негов важен фокус. Поставянето и решаването на въпроси като това, как при мощното влияние на миграционни политики, системи и мигрантски вълни, индивидът-мигрант успява да се конструира като актьор, е несъмнен теоретичен принос. Рефлексията тук се вписва, разбира се, в една много по-широка дискусия за взаимовръзката и нейната динамика на актьорите и системата. Едно теоретично предложение би било тук да се опита и с метода на социалния конструктивизъм за разбирането на динамиката на отношението между мигранта-актьор и ограничаващите миграционни политики (системи).
- На пето място, монографията е мащабно изследване и поради друга причина – тя се занимава с миграционния феномен не само на националното (българско) равнище, но също така на регионално (балканско и европейско) равнище и на глобално равнище. Тук ще отбележа особено критичният анализ на европейската миграционна политика и обосноваването на тезата, че тя все повече се „комунигаризира“ (което вероятно отслабва обратната тенденция на мултикултурализма). Емпиричната основа на този критичен анализ е съпоставянето на институционалните и на гражданските дискурси, разглеждани като носители на противоположен патос. Очевидно е, че авторката не приписва към гражданските дискурси все по-активните масови популистки дискурси.
- На шесто място иновативна приносна идея в монографията, която я свързва и с един от другите тематични кръгове на изследователската дейност на доц. д-р Анна Кръстева, е идеята за нова дигитална диаспора и за транснационална контекстаторна гражданственост. Заключениеето, което прави авторката, е че за разлика от традиционно мислената етническа диаспора, за новата дигитална диаспора (защото се формира и поддържа с помощта на интернет мрежите) солидарността вече не е с държавата като въплъщение на родината, семейството, езика и други белези на произхода, а с гражданите срещу безотговорни и корумпирани елити в името на стратегическа и отговорна държавност. Намирам доказването на тази теза за безспорна иновация.

Миграционната проблематика е основна в изследователската дейност на доц. д-р Анна Кръстева е това не се заключава единствено в представеното мащабно монографично изследване. За периода 2004-2014 г. авторката е публикувала в съавторство и е била съставителка и редакторка на 7 колективни книги в тази изследователска област. Тя също така е участвала и ръководила няколко изследователски проекта, организираща е и е била участничка в множество научни форуми по миграционни проблеми. Става дума за вече световно известно име в областта на миграционните изследвания. Тук ще отбележа също така, че доц. д-р Анна Кръстева е създателка и ръководителка на CERMES (Център за европейски, бежански, миграционни и етнически изследвания) – съсредоточие на действителна изследователска школа.

Втората важна насока в изследванията на доц. д-р Анна Кръстева е **дигиталната гражданственост, новите мобилизации, демокрация 2.0, интернет политика**. Става дума за едно ново поле на изследванията в социалните науки, което е по презумпция интердисциплинарно и затова на него работят изследователи, които както по своето формиране и академична кариера, така и по изследователския си усет и предпочитания, работят свободно през дисциплинарните граници на социалните науки. Доц. д-р Анна Кръстева е именно такава изследователка и поради това успешно се вписва със своите изследвания в тази нова научна област.

Пионерното разработване на една такава нова научна област е, разбира се, занимание изискващо значителна научна смелост. Става въпрос за формулирането на нови понятия, за конструирането на нови обяснителни теоретични схеми, за отстояването на ново познание и разбиране. Някои от тези понятия вероятно изискват все още да бъдат употребявани в кавички, за да се тества тяхната валидност. В опозицията с противоположното им понятие, това става по-ясно: дигитална и недигитална гражданственост, нови и стари мобилизации, демокрация 2.0 и демокрация 0.0, интернет политика и политика без интернет.

В това ново поле доц. д-р Анна Кръстева е съавтор, съставител и редактор на три колективни книги на български и френски език, които вече станаха обект на обсъждане, критики и позоваване, като *Дигиталният гражданин* (НБУ, 2013), *E-citoyennetés* (Paris, Harmattan, 2013), *L'engagement citoyen* (Sofia: NUB, 2009).

Третата област на научни интереси и научни постижения в дейността на доц. д-р Анна Кръстева е винаги актуалната област на **посткомунистическия преход към демокрация**, практиките на демократизация в страните от централна и източна Европа и специфично в България. Тук тематиката на научните интереси и постижения на кандидатката е широка: характера на политическия конфликт, особеностите на младия политик, палитрата на политическия дискурс, значението на политическите избори и на политическото участие, европейската идентичност на българските граждани. Няма съмнение, че доц. д-р Анна Кръстева е сред най-утвърдените български политолози, референтни автори в тази област на научните изследвания.

Съавтор, съставител и редактор на 11 колективни книги, публикувани в периода 2000-2014 г. – това само по себе си е показателно за едно активно присъствие на хоризонта на актуалните дебати на българската политология. Тук ще отбележа с гордост, че по много от тези книги съм имал възможността да работя заедно с доц. д-р Анна Кръстева като съставител и редактор и да обогатя значително собствената си компетентност, но също и да се радвам на удовлетворението от едно истински плодотворно научно сътрудничество. Тези колективни книги са публикувани на български език (6 книги, резултат от научни конференции), на английски език (2 книги) и на френски език (3 книги).

В съдържателен план тези публикации на доц. д-р Анна Кръстева, макар сега с несъмненото си международно реноме на референтен автор в областта на миграциите, са не по-малко значими в теоретичен план. Те допринасят за едно по-задълбочено и критично осмисляне на посткомунистическата демократизация и поставят академичното ѝ изследване в едни плодотворен международен контекст. Именно този опит на интернационализиране на българската политология е, вероятно, едно от най-съществените постижения в научната дейност на доц. д-р Анна Кръстева през разглеждания период от 2000 г. насам.

Тази интернационализация на политологията в България, в която доц. д-р Анна Кръстева е един от най-видимите актьори, е свързана несъмнено с четвъртата насока на нейните научни изследвания – което е една широка палитра от теми, обединени под знака на **интеркултурната гражданственост**. В тази област виждаме развитието на едни, вероятно, първоначални научни интереси на кандидатката, от които тя не само не се е отказала, но които, напротив, плодотворно е развила. Понятия като етничност, етническа и религиозна идентичност, придобита идентичност, конструирани, анализирани, обяснени и разбирани като част от политическия процес, са неизменна част от научния дискурс и научните постижения на доц. д-р Анна Кръстева.

В тази насока е особено актуална електронната книга *Еластичен (пост)секуларизъм* (София: Контрасенсус, Семинар Бг, 2014. http://www.seminar-bg.eu/item/423-elasticen_postsekularizam.html), в която се поставят и обсъждат съвсем актуалните въпроси на отношението между религия и политика в съвременното общество. С тази своя публикация доц. д-р Анна Кръстева отново е в центъра на един остър академичен, но и политически, дебат за светската държава и нейната универсалност.

Имено на доц. д-р Анна Кръстева е незаобиколимо, когато става дума за франкофония – едно поле на политическо сътрудничество, културно взаимодействие, мултикултурни практики и, не на последно място, академичен обмен, сътрудничество и изследвания. Мястото на франкофонията в Европейската интеграция, в процесите на демократизация и европеизация в централна и източна Европа, в създаването на пространство на интеркултурен диалог – това е една сравнително ограничена, но важна тема в научните интереси и постижения на доц. д-р Анна Кръстева. С особено

удоволствие тук ще посоча съвместната ни работа по колективния труд, публикуван от НБУ на френски език, *Les sciences politiques en Bulgarie* (Sofia : Presses de la Nouvelle Université Bulgare, 2010), чиято амбиция беше да представи българската политическа наука на франкофонската академична общественост.

В обобщение на казаното за научните публикации на доц. д-р Анан Кръстева ще допълня, че става дума за утвърдена академична изследователка на изключително високо равнище, уважавана и ценена както в България, така и в международен план, авторка на незаобиколими текстове в няколко актуални и развиващи се научни направления на политическите и в по-широк план на социалните науки. Чисто формално ще отбележа, че всичките ѝ публикации са в рецензирани издания или с издателски рецензии. И ще допълня, че справка за цитиранията посочва 155 уникални цитирания, сред които 41 рецензии – един забележителен резултат в съвременната българска политическа наука.

Наред с научните публикации следва да се отбележат и участията на доц. д-р Анна Кръстева в научни проекти финансирани от Стратегическия фонд на НБУ, Националния фонд за научни изследвания към МОН, 6-та и 7-ма рамкова програма на Европейския съюз, Франкофонската университетска асоциация и други. По всички тези проекти са публикувани колективни книги, в които кандидатката има често водещо участие. Някои от тези проекти имат силно практическо значение като тези със Столична община или с представителството на Върховния комисариат за бежанците в България.

Накрая в този раздел на рецензията, ще отбележа и две академични отличия на доц. д-р Анна Кръстева: тя е кавалер на френския Орден на академичните палми (2004) и Doctor honoris causa на Университета Лил 3, Франция (2010).

II. Учебна и преподавателска дейност.

Освен утвърдена изследователка, доц. д-р Анна Кръстева е и уважавана и компетентна преподавателка с вече значителен академичен опит. Тя преподава от 2000 г. в Нов български университет, но също така е била гост-професор и асоциирана изследователка в няколко чуждестранни университета: Париж, Квебек, Лил, Нант, Болоня, Истанбул, Сараево и др.

За целия период като щатна преподавателка в Нов български университет от 2000 г. насам доц. д-р Анна Кръстева е изпълнявала изискванията за аудиторна заетост, като често е надхвърляла 200 часа годишна натовареност. Ще отбележа, че част от курсовете си води на френски, а отскоро и на английски език. Тя използва систематично съвременни методи на преподаване, въвежда активно мултимедийни продукти в обучението, работи всекидневно с електронната платформа да обучение от дистанция.

Доц. д-р Анна Кръстева е несъмнено сред най-уважаваните преподаватели на департамент „Политически науки“ в НБУ, както сред преподавателите, така и сред студентите – в провежданите анкети последните оценяват винаги преподавателската ѝ работа като „много добра“. Тя е една от най-активните преподавателки в обмена по програма „Еразъм“, активно работеща с чуждестранните студенти и със заминаващите български студенти. Освен това е и активна организаторка на лекции на чуждестранни гости в НБУ – преподаватели, политици, дипломати.

Едно от най-забележителните постижения на доц. д-р Анна Кръстева е създаването на работещ и активен екип около Центъра CERMES, който мобилизира едно блестящо ядро от млади изследователи. Част от тях под нейното научно ръководство са защитили успешно 6 докторски тези, 2 от които при съвместно научно ръководство с френски университети, а 3 с международно жури. Една от тези млади изследователки (Евелина Стайкова) е и преподавателка в НБУ. Освен това доц. д-р Анна Кръстева е ръководителка на 15 успешно защитени магистърски тези (от които 8 на френски език) и на 9 бакалавърски тези (от които 3 на френски език).

Макар в рецензията си да не отделям на учебната дейност на кандидатката същото място, както на научната ѝ дейност, ще отбележа, че става дума за една утвърдена, компетентна и уважавана преподавателка, която успява да увлича в различни проекти и начинания студенти и докторанти, преподавателка с престиж както в България, така и в чужбина.

III. Административна и обществена дейност.

Доц. д-р Анна Кръстева е наред с всичко друго активна и на общественото поприще. В НБУ е била в продължение на 8 години ръководителка на департамент „Политически науки“ (2003-2011), при това в един особено плодотворен за департамента период. Била е и в това си качество член на АС, а преди това – на ФС в НБУ. Има натрупан много добър административен и управленски опит в академична среда.

Инициирала е и е организираща четири департаментни семинари, привличащи много участници и предизвикващи голям интерес в областта на миграционната политика, на актуалния политически дебат, на интернет политиката и е-гражданствеността. В семинарите са канени политици, чуждестранни гости, дипломати, представители на български и международни институции. Трудно бихме си представили това поле на дейност на департамента и университета без усилията и активността на доц. д-р Анна Кръстева.

В организационен план вероятно едно от най-важните ѝ постижения е създаването и развитието на Центъра за европейски бежански, миграционни и етнически изследвания на НБУ (CERMES). Този център е както среда за формирането на екип от

висококомпетентни млади изследователи, така и партньор в множество проекти в областта на миграциите, осъществени заедно с български и международни институции.

Ще добавя още, че доц д-р Анна Кръстева е главен редактор на престижното международно академично списание *Southeastern Europe* (Brill). Освен това е член и на международната редколегия на американското списание *Nationalism and ethnic politics* (Routledge) и на международната редколегия на китайското списание *Europeana*, (Шанхай). Тя е също така била и член на редица академични и обществени съвети на организации като Мрежата на Домовете на науките за човека, Франция (2008 - 2012), Международната асоциация на френскоговорящите социолози (1996 - 2004). Понастоящем е в борда на Дипломатическия институт към МВНР и на Българската асоциация по политология. Тя председателства също така и българският клон на Асоциацията на носителите на Академични палми АМОРА-Bg.

IV. Лични впечатления от кандидатката.

Познавам лично доц. д-р Анна Кръстева от повече от 15 години и съм имал възможността да работя с нея в многобройни ентузиастични проекти и начинания. Благодарен съм на съдбата за тази възможност.

Във всеки случай става дума не само за компетентна изследователка и преподавателка, но за кооперативна, диалогична, внимателна и вдъхваща симпатии колега, с която се работи лесно и с удоволствие.

V. Мнения, препоръки и бележки.

В началото на тази рецензия започнах с това, че тя е едновременно лесна и трудна. Ще завърша със същото. Лесна е, защото не виждам основанията за каквито и да било препоръки или бележки за цялостната творческа дейност на доц. д-р Анна Кръстева, които се заслужава да бъдат написани тук. Трудна, защото много страни на нейната научна и преподавателска кариера, дори само след 2000 г., неизбежно ще останат извън обхвата на тази рецензия, което не означава, че не съм ги взел предвид.

В заключение: кандидатурата на доц. д-р Анна Кръстева за академичната длъжност „професор“ по политически науки (З.З.) е напълно обоснована, защитена от представените по конкурса материали и от преценката на цялостното ѝ развитие и присъствие като изследовател и преподавател. Убедено ще подкрепя предложението до Академичния съвет на НБУ в тази посока.

проф. Антоний Тодоров, д.п.н.